

Fuzûlî'nin Şiirlerinde Mazmunlar

Kerime ÜSTÜNOVA*

ÖZET

Fuzûlî, divân şairleri içinde mazmun bulmak ve kullanmaktaki ustalığıyla tanınır. Onun şiirlerinin en büyük özelliklerinden biridir bu. Mazmunlar bir hasırın telleri gibi örülmüş, iç içe girmiştir. Bunlar, şaire hüner ve zekâ inceliklerini göstermek için bir vesiledir.

SUMMARY

The Significances in Fuzûlî's Poems

Fuzûlî is known very well for his capacity by producing and using the significances in his poems among the poets of classic ecol "Divân". It is important originality of his poems. The sences had been darned in the hemistichs. These are occasions for showing his capacity of intellectual power and the skills.

Mazmun; meal, manâ, anlam, kavram. Bazı şeyleri ifade için kullanılan klişeleşmiş sözler. Bir sözün, mısran, nüktenin veya beytin içine hünerle yerleştirilen özel manâya denir. Bu, hemen göze çarpan düz anlam değildir. İç yüzünde gizli olan, ancak divan şiiri kültürü ile bilinen anlamdır. Bir söz söyleyerek, okuyana çağrışımlar yaptırır.

* Öğr. Gör.; Necatibey Eğitim Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı Eğitimi Bölümü

Divan şiirinin estetiği, mecaz sistemi bilinmedikçe bu mazmunlar anlaşıl-
maz. Divan şiirinin daha çok üst tabaka okumuşlarına seslenen bir sanat olması,
kullandığı sözcükler kadar, bu mazmun inceliklerinden de ileri gelmektedir. Şair-
ler, belli mazmunları yeni bir tarzda söylemeğe çalışırlar.

Mazmuna benzer kavramlar ve onunla oluşan çok süslü edebiyatlar, Batı
ölkelerinde de görölmektedir. Bütün doğu sanatlarında olduğu gibi Divan ede-
biyatında da süslülük esastır.

Güzellik anlayışının bazen toplumdan sanatçıya, bazan da sanatçıdan top-
luma geçtiği olmuştur. Divan şairleri, başlangıçta İran'dan alınan birçok teşbih
ve istiareleri, Türk toplumuna benimsetmek imkânını bulmuşlardır. Öyle bir hale
gelmiştir ki halk servi boy, ince bel, ok kirpik, ay çehre, keman kaş gibi güzellik
ölçülerini zevk kuralı edinmiştir. Divan şiirindeki mazmunlara bakılırsa şairlerin
bir tek güzel tipini övdükleri görülür. Yaşamda rastlanması kolay olmayan bu
güzelin;

Boyu servi gibi uzun, çehresi ay gibi parlak, gözleri nerkis gibi mahmur,
kaşı keman, kirpiği ok, saçı uzun, siyah, dağınık, ağzı yok denecek kadar küçük,
yanakları gül kırmızısı, beli kıldan ince, teni gümüş gibi parlaktır...

Bilinen bu mazmunların tasarlattığı güzel hayalidir, idealdir. Şairler bu
modele uymak zorundadır. Sevgiliyi överken bu mazmunları kullanmak duru-
mundadır. Çünkü o dönemlerin estetik anlayışı başka türlü güzelliği kabul etme-
mektedir. Ayrıca bu mazmunlar, şaire hüner ve zekâ inceliklerini göstermek için
bir vesiledir.

Divan şiirinde süs esas olduğu için söz ve anlam sanatlarına da çok başvu-
rulur. Mazmun; teşbih, istiare, ima, telmih, leff ü neşr, tecahülü ârifâne, hüsn ü
tâlil, vb. sanatlardan biri aracılığıyla yapılır.

Fuzûlî, divan şairleri içinde mazmun bulmak ve kullanmaktaki ustalığıyla
tanınır. Onun şiirlerinin en büyük özelliklerinden biridir bu. Gerek İran Ede-
biyatından Türk Edebiyatına geçmiş, gerekse kendinden önce yaşamış Türk
şairlerinin bunlara ekledikleri mazmunları kolaylıkla kullanmıştır.

Fuzûlî'nin şiirlerinde mazmunlar, bir hasrın telleri gibi örölmüş, iç içe
geçmiştir. Onda beytin ilk bakışta görölebilen bir anlamı vardır. Okuyan bunu
kolayca anlar ve haz alır. Bir de ancak üzerinde düşünölüp incelendikçe yakala-
nabilen, derinde olan başka anlamları vardır. Beyit irdelendikçe anlamı ve derin-
liği artar. Bu bakımdan her seviyedeki okuyucu Fuzûlî'nin şiirlerinden hoşlanır.
Türkçe konuşulan yerlerde asırlar boyu sevilerek okunmasının nedenlerinden bi-
ridir bu.

Bütün divan şairleri gibi Fuzûlî de

Yüz için : mah, güneş, gül vb.

Yanak için : gül, şeftali, erguvan, lâle, yasemen vb.

Ağız için : lal, gonca, şarap, adem, nokta, lâle, erguvan, kiraz vb.

Diş için : dür, güher vb.

Göz için : nergis, mest, hasta, tığ, katil vb.

Gamze için : Şemşir, hunhâr, cellat, tığ vb.

Kaş için : keman, yay, hilâl, hançer

Saç için : mâr, bend, kement, zincir, sümbül, benefşe vb.

Boy için : serv, nihâl, sanavber, elif, şimşâd vb.

Bel için : Kıl, muy, hayal vb.

Âşık için : bülbül, pervâne, bende vb.

Sevgili için : gül, büt, sanem, şah, padişah, sultan vb.

Ten için : gül, yasemen, sim vb.

mazmunları ustalıkla kullanmıştır. Bu hazır mazmunları ele aldıkça onlarla ilgili kavramlar ve sözcükleri de bir arada kullanmıştır. Öyle ki, sözcükler, adeta içiçe girmiş, birbirleriyle örülü bir hâl almıştır. Kavramlardan birini çıkarmak beyitin bütün güzelliğini bozmaya yetmektedir. Fuzûlî, bu mazmunları bir olguyu, bir görünümü, bir ruh halini daha canlı, daha somut anlatmak için değil; kesme, soyut birtakım söz oyunları kurmak için kullanmıştır.

Fuzûlî'nin en çok kullandığı mazmunlardan bazıları şunlardır:

1- ŞAFAK MAZMUNU

Şeb-i hicrân yanar cânım töker kan çeşm-i giryânım

Uyarır halkı efganım kara bahtım uyanmaz mı

Beyitte "şeb-i hicrân, canın (mumun) yanması, kan, halkın uyanması" sözcükleri biraraya gelince bize tulu (şafak) mazmununu veriyor. Güneş doğmak üzere. Güneşin doğacağı sırada ortalık henüz karanlıktır ve mum yakılır. Sabah namazına kalkacak olanlar uyanmışlardır. Gökte bir kırmızılık başlar ve güneş doğar.

Reng-i rûyundan dem urmuş sager-i sahbâya bah
Âfitâb ile kılır davi dutulmuş aya bah

Ay ve güneş (âfitâb) beyitte birlikte görülüyor. Günde iki defa (sabah-akşam), güneş doğarken ve batarken ay ile güneş beraber görünür. Bu sırada gökyüzü kıpkırmızıdır. Sager (şarap) sözcüğü kullanıldığı için bunun bir şafak mazmunu olduğu anlaşılıyor. Çünkü sarhoşluk sabaha karşı olur.

2- GURUP MAZMUNU

Pertev-i hurşid sanman yerde kim devr-i felek
Yere urmuş âfitâbın mah-ı tâbânım görüb

"hurşid, yere urmuş, âfitâbın, mah" sözcükleri bizi gurub mazmununa götürüyor. Ay ve güneş birarada görülmektedir. Ayın ve güneşin beraber görünmesi güneşin doğuşu ve batışı sırasında olur. "Yere urmuş âfitâbın" sözü, ayın görünmesi ile güneşin yere inmesi, batmasını işaret ediyor. Ay doğarken güneş batıyor.

Beni candan usandırdı cefâdan yâr usanmaz mı
Felekler yandı ahımdan murâdım şem'i yanmaz mı

Âşıkların ahı ateşlidir. Ahın ateşi gökyüzüne kadar ulaşır ve gökyüzünün katları yanar. Burada büyük bir mübalağa vardır. Ancak felekler sabah, akşam bir şafakt, bir de gurutta yanar, kızarırlar. Mumun yanması söz konusu olunca bize gurup mazmununu verir. Güneş batınca hava kararır ve mum yakılır (Felekler yandı, şem'i yanmaz mı)

3- GÜNEŞ TUTULMASI

Dut gözün ey dūd-ı dil çarhın ki devrin terk idüb
Kalmasun hayretde çeşm-i güher efsânım görüb

"Dut gözün, çarh, güher" sözcükleriyle güneş tutulması anlatılmıştır. Gökyüzünün (çarh) gözü güneştir. Güneşin gözünün tutulması, kararması, yani güneş tutulmasıdır. Güneş tutulunca yıldızlar görünmeğe başlar (güher).

Ay, çarka tutulmuş bir kılıç gibi düşünülür. Etrafa saçılan kıvılcımlar da yıldızlardır (inci çarkta delinir).

4- AY TUTULMASI

Çihma yârim giceler agyâr tanından sakın
Sen meh-i evc-i melâhatsın bu noksandır sana

"Çihma yârim giceler, tan, meh-i evc-i melâhat, noksan" sözcükleri birada kullanılınca ay tutulmasını anlatmıştır. Noksan; eksik, ayıp, kusur anlamlarına gelir. Meh-i evc-i melâhat, dolunaydır, dolunay ayın en güzel şeklidir. Gece yarısı çıkmaz. Akşamdan, güneş henüz batmadan doğar. Dolunayın gece yarısı çıkması, ayın tutulması demektir. Tutulduğu zaman ay noksandır. Ay tutulunca taş atılır, teneke çalınır, tüfek atılır, yani ta'n edilir.

5- GÜL-İ RANA MAZMUNU (Gül-i BADBERK)

Ey gül gamında eşk ruh-ı zerdüm itdi al
Bildirdi ola suret-i halim sabâ sana

"gül, kanlı gözyaşları, sarı yanak, al, saba" sözcükleri bir arada kullanılarak gül-i rana motifi verilmiştir.

Aşkın belirtileri sarı yüz ve kanlı gözyaşlarıdır. Sabâ postacıdır. Âşıkların haberini sevgiliye götürür. Diğer taraftan sabâ gülleri açar. Sabâ rüzgarı, âşığın yüzünün sarılığını ve kanlı gözyaşları döktüğünü gülün kulağına söylemiş, böylece gülün sarı ve kırmızı renkte açmasını sağlamıştır. Ortası sarı, kenarları kırmızı güle gül-i ra nâ veya gül-i sadberk denir.

Dimiş her gonceye âşıklığım râzin sabâ dirler
El ağzın dutmak olmaz korharam ey gül sana dirler

"gonce, âşıklığım râzin, saba, gül" sözcükleri bize yine gül-i ranâ mazmununu vermiştir. Sabâ rüzgarı âşıklığın sırlarını goncaya söyleyecek, gonca da sarı ve kırmızı renkte gül halinde açacaktır.

6- GELİNCİK MAZMUNU

Lâle ruhlar göğsümün çâkine kılmazlar nazar
Hiç bir rahm eylemezler dağ-ı hicranım görüb

Lâle, çâk, dağ-ı hicrân: Lâle gelincik demektir. Gelincik yaprakları par-

ça parçadır. (çâk) Yapraklar birkaç gün içinde dökülür, hicrâna uğrarlar. Dağ, gelinciğin ortasındaki siyah tohumlardır. Bunlara dağ-ı lâle denir.

Menem tek hiç kim zâr u perişân olmasun yârab
Esir-i derd-i aşk u dağ-ı hicrân olmasun yârab

Beyitte "zâr, perişân, esir, dağ, hicrân" kelimeleriyle gelincik mazmunu verilmiştir. Gelinciğin yaprakları incedir, zâr gibidir. Açar ve birkaç gün içinde dağılır, perişan olur. Ortasındaki siyah tohuma dağ-ı lâle denir. Dağ aynı zamanda ateş demektir. Ateş ve gelincik kırmızıdır. Gelinciğin yaprakları dağılınca hicranda kalırlar. Bütün bitkiler, bir köke bağlıdırlar, esirdirler.

7- GONCA MAZMUNU

Kan idüb bagrım işim ah etme her dem ey felek
Hürmetim dut bir iki gün kim senin mihmânınam

"Kan, dem, felek, bir iki gün" biraraya gelince bize gonca mazmununu verir. Goncanın bağı kanla doludur. Yuvarlaktır (felek) ve ömrü kısadır. Bir iki gün sonra açılır ve gül olur. Gülün ömrü de kısadır. O da birkaç günde solar ve yok olur.

8- GÖNLÜN PARÇALANIŞI

Âşiyân-ı murg-ı dil zülf-i perişânındadır
Hânde olsam ey peri gönlüm senin yanındadır.

Âşıkların gönülleri parça parça sevgilinin saçlarına asılıdır. Gönül kuşunun yuvası sevgilinin saçında olunca, gönlü saça bağlanmış demektir. Böylece Fuzûlî nerede olursa olsun, gönlü onun saçında, yani onun yanındadır.

Mest-i hâb-ı nâz olub cem it dil-i sâd-pâremi
Kim anın her pâresi bir nevk-i müjgânındadır.

Âşığın gönlü parça parça sevgilinin kirpikleri ucunda asılıdır. Bu Divân Edebiyatında çok kullanılan bir mazmundur, Sevgili naz uykusundan sarhoş olunca, göz kapanacak ve kirpikler birleşecektir. Böylece parçalanmış olan gönül de toplanmış, onarılmış olacaktır.

9- SULTAN MAZMUNU

Senden itmen dâd cevri var lütfun yok diyüb
Mest-i zevk-ı şevkinem birdir yanımda var yoh

"Dâd, cevri, lutf" sözcükleri bir araya gelince Sultan mazmunu çıkar. Adalet, zulüm, ihsan, lütf sultanların özelliklerindedir.

10- MECNUN MAZMUNU

Âşiyân-ı murg-dil zülf-i perişânındadır
Hânde olsam ey peri gönlüm senin yanındadır.

Beyitte "âşiyân, murg, peri, zülf-i perişân" bir arada kullanılarak mecnun mazmunu verilmiştir. Periler insanları çarpar, deli eder. Delilerin gözüne cinler, periler görünür. Mecnun çölde vahşi hayvanlar ve kuşlarla dostluk kurmuştu. Onlarla birlikte dolaşırdı. Kuşlar, Mecnun'un dağınık saçlarında yuva yapmışlardı.

Değildim men sana mâil sen ettin aklımı zâil
Mana tan eyleyen gâfil seni görgeç utanmaz mı

"Aklın zail olması, tan" sözcükleriyle Mecnun anlatılmak istenmiştir. Aklın zail olması deliliktir. Deliler gâfildir. Dünya ile ilgileri yoktur. Kendi hallerinde yaşarlar. Delilere tan edilir. Arkalarından teneke çalınır, taş atılır.

Fuzûlî rind-i şeydâdır hemîşe halka rüsvâdır
Sorum kim bu ne sevdâdır bu sevdâdan usanmaz mı

"Rind, şeydâ, rüsvâ" sözcükleriyle şair, Mecnun mazmununu vermek istemiştir. Mecnun delidir, çılgındır (şeydâ), toplum kurallarını hiçe sayarak yaşamıştır (rind), her zaman halka rezil (rüsva) olmuştur.

11- LEYLA MAZMUNU

Fuzûlî rind-i şeydâdır hemîşe halka rüsvâdır
Sorum kim bu ne sevdâdır bu sevdâdan usanmaz mı

Sevdâ: siyah; aşk, aşkdan doğan delilik. Buna kara sevda denir. Leylâ; ge-

ceye ait, yani siyahtır (sevdâ). Mecnun mazmunuyla birlikte kullanılan sevdâ, bize Leylâ mazmununu verir.

12- NAMAZ MAZMUNU

Bir yered sâbit it kadem-i îtibârımı
Kim rehber-i şeriat ola muktedâ mana

Beyitte "sabit, kadem, itibâr, rehber, şeriat, muktedâ" sözcükleriyle namaz anlatılmak istenmiştir.

Şeriat: Doğru yol; ayet, hadis, icmâ-ı ümmet ve kıyas-ı fukehâ esaslarına dayanan din kurulları.

Muktedâ: İmam gibi kendisine uyulmuş, önde, ileride olan.

Ayak, namaz kılarken bir yerde sabit durur. Namazda bir imama uyulur.

13- Hz. MUHAMMET MAZMUNU

Gül-i ruhsârına karşı gözümde kanlu akar su
Habîbim fasl-ı güldür bu akar sular bulanmaz mı

Gül, habib, su: Hz. Muhammet mazmununu verir. Hz. Peygamber Tanrı'nın habibidir. Gösterdiği yol, müslümanlık, saflık, temizlik yoludur. Su da temizliğin sembolüdür, hayatın sebebidir. Su olmayan yerde temizlik de, hayat da yoktur. Ayrıca Hz. Muhammed de dünyanın yaratılışının sebebidir. Böylece su ile Hz. Peygamber aynı yoldadır. Su, Hz. Peygamberin gösterdiği yola, müslümanlığa uymuştur. Peygamber âlem gülistanının gülüdür.

14- Hz. İSA MAZMUNU

Girüb büthâneye kılın tekellüm cân bulur şeksiz
Musavîrler ne suret kim der ü divâre yazmışlar

"Put, tekellüm, can vermek, suret" kelimeleri birarada kullanıldıklarında Hz. İsa mazmununu verirler. Hz. İsa'nın mucizelerinden biri de ölüleri diriltmesidir (can vermek). Put, suret hristiyan tapınağında, kilisede bulunur. Söz, ağızla ve dudakla söylenir. Ağızın ve dudakın özellikleri söze, âşıklara can vermektir. Âb-ı hayattır.

Âşıkâ şevkinle cân virmek sana müşkül değil
Sen mesih-i vaktin cân virmek âsândır sana

Mesih; kılık değiştirmiş, başka şekle girmiş demektir. İsa çarmıha gerildikten sonra şekil değiştirmiş, Tanrı tarafından maddi varlığından ayrılarak, göğün dördüncü katına çekilmiştir. Hz. İsa'nın mucizelerinden biri de ölüleri diriltmesidir. Böyle olunca "mesih, can vermek" İsa mazmununu verir.

15- ŞAH Ü GEDA MAZMUNU

Düşmez çü şâh kurbi Fuzûlî gedâlara
Ol şahdan iltifat ne nisbet mana şana

"Şah, gedâ" sözcükleriyle Şah ü Gedâ mesnevileri anlatılmak istenmiştir. Bu mazmunu telmih yoluyla veriyor,

Câna meylün var ise hüküm eyle teslim eyleyim
Pâdişahım men senün bir bende-i fermânınam

Edebiyatta sevgili daima şah, sultan, padişah, emirdir. Âşık ise bende, kul, gedâdır. "Bende, şah" sözcükleri bize Şah u Gedâ mazmununu veriyor.

16- GÜLİSTAN MAZMUNU

Gülistân-ı ser-i küyun sıfatın bâb bâb ey gül
Hatt-ı reyhân ile cedvel çeküb gülzâre yazmıştır

"Gülistan, bâb, hat, cedvel, reyhânî yazı, yazmak" sözcükleri bir araya getirilince Şeyh Sâdi-ı Şirâzi'nin Gülistan adlı kitabı anlatılmak istenmiştir.

17- ŞEM Ü PERVÂNE MAZMUNU

Âlemi pervâne-i şem-i cemâlin kıldı aşk
Cân-ı âlemsin fedâ her lahza min cânıdır sana

Edebiyatta pervâne – şem daima birlikte kullanılır. Pervâne âşıktır. Mum da sevgilidir. Pervâne muma âşıktır. Onun etrafında döner ve nihayet onun ateşinde yanar, kendini feda eder.

18- HİLAL (AY) MAZMUNU

Görüb endişe-i katlimde ol mâhı budur derdim
Ki bu endişeden ol meh peşimân olmasın yârab

Beyitte "mah, katl" sözcüğü ile birlikte kullanılarak ayın hilâl halini düşündürmektedir. Ayın hilâl şekli hançere benzer. Hançer ise öldürücü, yaralayıcı bir alettir (katl).

Ey dil ki hecre döymeyüb istersin ol mehi
Şükr it bu hâle yohsa gelür bir belâ sana

Ayın hilâl halini bu beyitte de "meh, hecr, belâ" sözcükleri anlatmaktadır. Çünkü ay, hicranda doğuyor. Hicran ise karanlıktır. Dolunay, henüz ortalık aydınlıkken doğar. Karanlıkta doğan ayın hilâl şeklidir. Hilâl şeklindeki ay, hançere benzer. Hançer ise insanı yaralar, öldürür yani belâ getirir.

KAYNAKLAR

1. GÖLPINARLI, A.: Fuzûlî Divanı, İst. 1948.
2. İPEKTEN, H.: Fuzûlî, Hayatı, Eserleri Ank. 1973.
3. MAZIOĞLU, H.: Fuzûlî ve Türkçe Divânı.
4. YENER, C.: Fuzûlî'nin Dünyası, İst. 1966.